

Przedmowa XXVII

1. Proces starzenia się ludności Polski - o wyłaniających się wyzwaniach zdrowotnych, społecznych, gospodarczych i politycznych - Piotr Szukalski

1

Wprowadzenie 1

Przyczyny starzenia się ludności 2

Specyfika przebiegu starzenia się ludności 6

Wyzwania społeczne, polityczne i gospodarcze 8

Wyzwania dla sfery zdrowia publicznego 11

2. Senior w polskim porządku prawnym - Patrycja Potejko 15

Definicja terminu „osoba starsza” 16

Senior na gruncie prawa cywilnego 17

 Zdolność do czynności prawnych 17

 Ubezważnienie 19

 Wady oświadczenia woli 24

 Pełnomocnictwo 26

 Testament 27

 Umowa darowizny 29

 Dożywocie 32

 Obowiązek alimentacyjny 34

Senior w postępowaniu cywilnym 35

Senior na gruncie prawa karnego 36

Senior jako świadek w postępowaniu karnym i cywilnym 43

3. Zjawisko starzenia 47

Teorie ewolucyjne - Dominika Włoch-Salamon 47

Teorie komórkowe - Grzegorz Tylko 57

4. Choroby naczyniowe ośrodkowego układu nerwowego u osób starszych - Adam

Kobayashi 75

Epidemiologia 75

Etiopatogeneza 76

Definicja i kryteria diagnostyczne 80

Badania i metody diagnostyczne 81

 Tomografia komputerowa 81

 Rezonans magnetyczny 83

 Angiografia 85

 Inne metody diagnostyczne 85

Diagnostyka różnicowa 86

Leczenie 87

 Profilaktyka pierwotna 87

 Leczenie ostrej fazy udaru mózgu 88

 Leczenie udaru niedokrwienego mózgu 89

 Leczenie udaru krwotocznego 93

 Leczenie krwotoku podpajęczynówkowego 93

 Profilaktyka wtórna udaru mózgu 93

 Rehabilitacja 94

5. Nowotwory układu nerwowego w wieku podeszłym - Jacek Kunicki, Tomasz

Mandat 97

Epidemiologia 97

Etiopatogeneza 100

Definicja i kryteria rozpoznania 101

Badania i metody diagnostyczne 101

Diagnostyka różnicowa 104

Leczenie 105

 Glejaki (glejak wielopostaciowy) 106

 Oponiaki 108

 Gruczolaki przysadki mózgowej 110

 Nowotwory kąta mostowo-mózdkowego (osłoniaki nerwu VIII) 110

 Nowotwory kanału kręgowego 111

 Nowotwory wtórne - przerzutowe 111

6. Infekcje układu nerwowego u osób starszych - Joanna Zajkowska, Agata

Czarnowska 117

Epidemiologia	117
Etiopatogeneza	117
Definicja i kryteria rozpoznania	118
Objawy kliniczne infekcji ośrodkowego układu nerwowego	118
Zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych	121
Bakteryjne zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych	122
Wirusowe zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych	124
Grzybicze zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych	125
Nowotworowe zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych	125
Zapalenie mózgu	125
Kleszczowe zapalenie mózgu	126
Opryszczkowe zapalenie mózgu	127
Zapalenie mózdzku i pnia mózgu	128
Zapalenie rdzenia kręgowego	129
Ropień/ropniak	129
Ropień mózgu	129
Zapalenie kręgosłupa i tkanek przykręgosłupowych	130
Zapalenie obwodowego układu nerwowego	132
Badania i metody diagnostyczne neuroinfekcji	134
Badanie PMR	134
Neuroobrazowanie	136
Diagnostyka różnicowa	137
Leczenie	138
Leczenie ropnia mózgu/kręgosłupa	139
7. Autoimmunologiczne zapalenia mózgu u osób starszych - Robert Bonek	
141	
Zapalenie mózgu z obecnością przeciwciał przeciwko receptorom NMDA (ang. <i>N-methyl-D-aspartate</i> ; kwas N-metylo-D-asparaginowy)	143
Epidemiologia	143
Patogeneza i obraz patologiczny	144
Kryteria diagnostyczne	144
Obraz kliniczny	145
Badania diagnostyczne	146
Diagnostyka różnicowa	147
Leczenie	148
Limbiczne zapalenie mózgu	148
Patofizjologia - receptory i przeciwciała	148
Epidemiologia	149
Kryteria diagnostyczne	150
Objawy kliniczne	150
Badania diagnostyczne	151
Diagnostyka różnicowa	153
Leczenie	154
Limbiczne zapalenie mózgu z przeciwciałami przeciwko kinazie adenylanowej	5
154	
Definicja	154
Epidemiologia	154
Patogeneza i obraz patologiczny	155
Objawy kliniczne i przebieg choroby	156
Badania diagnostyczne.	156
Diagnostyka różnicowa	156
Leczenie	156
Zapalenie pnia mózgu Bickerstaffa	157
Definicja i status nozologiczny	157
Epidemiologia	157
Patogeneza i obraz patologiczny	158
Kryteria diagnostyczne	158
Objawy kliniczne i przebieg choroby	159
Badania diagnostyczne	159
Diagnostyka różnicowa	160
Leczenie	160

8. Stwardnienie rozsiane u osób starszych	- Ewa Krzystanek	165
Epidemiologia		165
Etiopatogeneza i objawy		166
Definicja i kryteria rozpoznania		168
Badania i metody diagnostyczne		172
Diagnostyka różnicowa		175
Leczenie		178
9. Bóle głowy u osób starszych	- Izabela Domitrz	183
Epidemiologia		183
Etiopatogeneza		183
Definicja i kryteria rozpoznania		184
Diagnostyka różnicowa bólów głowy		185
Migrena		185
Ból głowy typu napięciowego		188
Śródsenny ból głowy		190
Neuralgia trójdzielna		191
Olbrzymiokomórkowe zapalenie tętnicy skroniowej		192
Ból głowy w przemijających napadach niedokrwienych mózgu		193
Ból głowy w dokonanym udarze niedokrwienym		194
Ból głowy w krwotocznym udarze mózgu		195
Ból głowy w krwotoku podpajęczynówkowym		196
Pourazowe bóle głowy		196
Guz mózgu		197
Choroby oczu		197
Metaboliczne bóle głowy		198
Bóle głowy związane z różnymi substancjami egzogennymi		198
Sercowy ból głowy		199
Leczenie		200
10. Jak diagnozować i leczyć napady padaczkowe oraz padaczkę u osób starszych	- Joanna Jędrzejczak	203
Wprowadzenie		203
Epidemiologia rozpowszechnienia napadów i padaczki u osób starszych		204
Definicja padaczki i kryteria diagnozy		204
Etiopatogeneza padaczki u osób starszych		206
Choroby naczyniowo-mózgowe		206
Choroby małych naczyń i mikronaczyń		208
Inne choroby naczyniowo-mózgowe		208
Wpływ trombolizy na napady		208
Padaczka i późniejszy rozwój chorób naczyniowo-mózgowych		210
Padaczka związana z otępieniem		212
Padaczka o podłożu immunologicznym		214
Badania i metody diagnostyczne		215
Obraz kliniczny napadów		215
Diagnostyka różnicowa		216
Badania diagnostyczne		222
Badania neuroobrazujące		225
Leczenie		228
Optymalna jakość życia		233
Opieka zespołowa		234
Uwzględnienie chorób współistniejących		235
Podsumowanie		236
11. Choroba Alzheimera i inne otępienia w starszym wieku	- Agnieszka Gorzkowska, Aleksandra Klimkowicz-Mrowiec	241
Otępienie		241
Choroba Alzheimera		245
Epidemiologia		245
Etiopatogeneza i czynniki ryzyka		245
Definicja i kryteria rozpoznania		247
Badania i metody diagnostyczne		254
Diagnostyka różnicowa		255
Leczenie		257

Otępienie naczyniopochodne	259	
Epidemiologia	259	
Etiopatogeneza i czynniki ryzyka		259
Definicja i kryteria rozpoznania		260
Diagnostyka	261	
Diagnostyka różnicowa	263	
Leczenie	263	
Otępienie czołowo-skroniowe	264	
Epidemiologia	265	
Etiopatogeneza	265	
Kryteria rozpoznania	265	
Diagnostyka i diagnostyka różnicowa		266
Leczenie	269	
Otępienie ciał Lewy'ego	270	
Otępienie z ciałami Lewy'ego	270	
Epidemiologia	270	
Etiopatogeneza	270	
Definicja i kryteria rozpoznania		271
Podstawowe kryteria diagnostyczne		272
Objawy wspierające rozpoznanie		273
Badania i metody diagnostyczne		274
Diagnostyka różnicowa	276	
Leczenie	276	
Choroba Parkinsona z otępieniem	278	
Epidemiologia	278	
Etiopatogeneza	278	
Definicja i kryteria rozpoznania		279
Badania i metody diagnostyczne		279
Diagnostyka różnicowa	279	
Leczenie	280	
Łagodne zaburzenia poznawcze	280	
Definicja i epidemiologia		280
Etiopatogeneza	281	
Diagnostyka	281	
Leczenie	281	
12. Choroby pozapiramidowe w starszym wieku - Aleksandra Klimkowicz-Mrowiec, Agnieszka Gorzkowska		
Łagodne objawy parkinsonowskie	287	
Epidemiologia	287	
Etiopatogeneza	287	
Definicja i kryteria rozpoznania		288
Badania i metody diagnostyczne		289
Diagnostyka różnicowa	289	
Leczenie	290	
Choroba Parkinsona	290	
Epidemiologia	290	
Etiopatogeneza	291	
Definicja i kryteria rozpoznania		292
Objawy pozaruchowe w chorobie Parkinsona		294
Badania i metody diagnostyczne		295
Diagnostyka różnicowa	299	
Leczenie	300	
Postępujące porażenie nadjądrowe	308	
Epidemiologia	308	
Etiopatogeneza	308	
Definicja i kryteria rozpoznania		309
Badania i metody diagnostyczne		311
Diagnostyka różnicowa	315	
Leczenie	316	
Zanik wieloukładowy	316	
Epidemiologiam	316	

Etiopatogeneza	316
Definicja i kryteria rozpoznania	317
Badania i metody diagnostyczne	320
Diagnostyka różnicowa	323
Leczenie	323
Zwyrodnienie korowo-podstawne	324
Epidemiologia	324
Etiopatogeneza	324
Definicja i kryteria rozpoznania	324
Badania i metody diagnostyczne	326
Diagnostyka różnicowa	328
Leczenie	328
Choroba Huntingtona	328
Epidemiologia	328
Etiopatogeneza	329
Definicja i kryteria rozpoznania	329
Badania i metody diagnostyczne	330
Diagnostyka różnicowa	331
Leczenie	331

13. Choroby nerwowo-mięśniowe u osób starszych - Marta Banach, Justyna Pigońska 337

Wprowadzenie	337
Choroby mięśni	339
Miopatie	339
Miopatie mitochondrialne	342
Miopatie zapalne	345
Miopatie toksyczne	349
Miopatie endokrynne	355
Dystrofia miotoniczna	356
Choroby złącza nerwowo-mięśniowego	362
Miastenia	362
Zespół Lamberta-Eatona (LEMS)	366
Wrodzone zespoły miasteniczne	368
Choroby neuronu ruchowego	369
Stwardnienie zanikowe boczne (ALS)	369
Choroby splotu ramiennego	372
Choroby nerwów obwodowych	378
Zespół cieśni nadgarstka	379
Polineuropatie	382
Polineuropatie zapalne	386
Zespół Guillaina-Barrégo-Strohla (GBSS)	386
Przewlekła polineuropatia demielinizacyjna (CIDP)	389
Neuropatia cukrzycowa	391
Neuropatie spowodowane układowym zapaleniem naczyń	395
Obwodowa neuropatia wywołana lekami	402
Podsumowanie	409

14. Pourazowe uszkodzenia układu nerwowego w wieku senioralnym - Paweł Sokal 417

Wprowadzenie	417
Urazy czaszkowo-mózgowe w wieku senioralnym	418
Diagnostyka	418
Urazy czaszkowo-mózgowe	419
Leczenie operacyjne	422
Leczenie zachowawcze	426
Urazy kręgosłupa	427
Profilaktyka	432

15. Problemy farmakoterapii w populacji osób starszych - Jarosław Woron, Barbara Gryglewska 437

Wprowadzenie	437
Zmiany farmakokinetyki i farmakodynamiki leków w procesie starzenia	437
Nieprawidłowości farmakoterapii	439

Efekty kliniczne farmakoterapii jatrogenizacyjnej	440
Interakcje lekowe – czynniki ryzyka i typy interakcji	444
Istotne klinicznie interakcje lekowe	446
Decyzje terapeutyczne u osób starszych – uwarunkowania	450
16. Zaburzenia neurologiczne indukowane przez leki u osób starszych –	
<i>Jarosław Woron</i>	455
Niekorzystny wpływ psychofarmakoterapii na farmakoterapię bólu	456
Polekowe zaburzenia pamięci	458
Bóle głowy indukowane farmakoterapią	459
Charakterystyka polekowego bólu głowy	460
Upadki i zaburzenia chodu indukowane farmakoterapią	461
Leki indukujące neuropatię obwodową	461
Leki indukujące jako działanie niepożądane zaburzenia smaku	462
Indukowane przez leki zaburzenia ruchowe	464
Prodepresyjne działanie farmakoterapii	466
17. Neurorehabilitacja w wieku podeszłym	469
Problemy neurorehabilitacji osób starszych – <i>Iwona Sarzyńska-Długosz</i>	469
Wprowadzenie	469
Neurorehabilitacja osób starszych	470
Upadki	471
Niedożywienie	474
Zespół pogorszenia wydolności fizycznej wskutek unieruchomienia	475
Rehabilitacja neuropsychologiczna osób starszych – <i>Alina Borkowska</i>	479
Wprowadzenie	479
Czym jest terapia neuropsychologiczna?	480
Rehabilitacja neuropsychologiczna a nasilenie zmian poznawczych	481
Rehabilitacja neuropsychologiczna w poprawie procesów komunikacji	489
Podstawy skuteczności rehabilitacji neuropsychologicznej	492
18. Problemy logopedyczne wieku podeszłego – <i>Klaudia Kluj-Kozłowska</i>	497
Wprowadzenie	497
Zaburzenia mowy w okresie późnej dorosłości	498
Zmiany w mowie i komunikacji wynikające z fizjologicznego procesu starzenia się	498
Zmiany w mowie i komunikacji wynikające z chorób neurozwyrodnieniowych	503
Zaburzenia mowy i języka w chorobach naczyniowych	519
Zaburzenia połykania	520
Diagnoza neurologopedyczna	522
Terapia neurologopedyczna pacjenta	525
19. Problemy stomatologiczne w schorzeniach neurologicznych wieku podeszłego – <i>Hanna Hüpsch-Marzec</i>	531
Wprowadzenie	531
Zaburzenia wydzielania śliny	531
Halitoza	534
Zespół pieczenia jamy ustnej	537
Bruksizm	539
Niedobór witaminy D – wspólny problem neurologów i stomatologów	545
Zaburzenia smaku w chorobach neurologicznych	547
Zmęczenie w chorobach neurologicznych – wpływ na jamę ustną	549
Choroby neurodegeneracyjne, związki z mikroflorą i chorobami jamy ustnej	550
Komunikowanie się personelu gabinetu stomatologicznego z osobami cierpiącymi na demencję	554
Zapobieganie upadkom w gabinecie stomatologicznym pacjentów obciążonych chorobami neurologicznymi	556
20. Problemy neurologiczne po transplantacji u pacjenta osiągnącego wiek senioralny – <i>Joanna Musialik</i>	565

Neurotoksyczność leków immunosupresyjnych	566
Encefalopatia	568
Zespół tylnej odwracalnej encefalopatii	569
Drgawki	571
Neuroinfekcje związane z przeszczepianiem narządów	572
Incydenty mózgowo-naczyniowe	574
21. Aktywność fizyczna w schorzeniach neurologicznych wieku podeszłego -	
Jarosław Cholewa, Joanna Cholewa	579
Rekomendacje AF dla osób starszych	580
AF w stwardnieniu rozsianym (MS)	582
Programowanie AF	582
Podsumowanie	583
AF w zespołach otępiennych	584
Programowanie AF	584
Podsumowanie	586
AF w chorobie Parkinsona (PD)	587
Programowanie AF	587
Podsumowanie	590
AF w migrenie	590
Programowanie AF	591
Podsumowanie	592
AF w udarach mózgu	592
Programowanie AF	593
Podsumowanie	595
Podsumowanie rozdziału	595
22. Opieka paliatywna dla osób starszych - Wojciech Leppert, Grzegorz	
Loroch, Maria Forycka	599
Definicje opieki paliatywnej	599
Opieka paliatywna dla osób starszych - wskazania i kwalifikacja	601
Wielolekowość i polipragmazja	608
Geriatryczna opieka paliatywna	608
Zasady leczenia bólu u osób starszych	610
Przewlekłe nudności i wymioty	618
Zaparcie stolca wywołane opioidami	623
Duszność	628
23. Zaburzenia nastroju i zachowania u osób starszych - Aleksandra Skiba,	
Piotr Gałęcki	645
Wprowadzenie	645
Zaburzenia nastroju	645
Zaburzenia afektywne dwubiegunowe w wieku podeszłym	646
Zaburzenia depresyjne w wieku podeszłym	648
Inne zaburzenia psychiczne w grupie osób starszych	652
Zaburzenia zachowania	653
Podsumowanie	654
24. Odwracalne zaburzenia poznawcze późnego wieku - Alicja Klich-Rączka,	
Karolina Piotrowicz	657
Wprowadzenie	657
Rozpowszechnienie	659
Ostre odwracalne zaburzenia poznawcze	660
Diagnostyka	661
Patofizjologia	661
Czynniki ryzyka majaczenia	662
Postępowanie i leczenie	663
Przewlekłe odwracalne zaburzenia funkcji poznawczych	664
Zaburzenia funkcji poznawczych w cukrzycy	664
Zaburzenia funkcji poznawczych w chorobach tarczycy	666
Odwracalne zaburzenia poznawcze w chorobach nerek	668
Zaburzenia poznawcze w niewydolności wątroby	670
Zaburzenia funkcji poznawczych w niedoborze witaminy B12	673
Zaburzenia poznawcze w niedoborze kwasu foliowego	675
Zaburzenia poznawcze w anemii	676

Zaburzenia funkcji poznawczych w niedoborze sodu	676
Choroby układu krążenia a odwracalne zaburzenia poznawcze	677
Zaburzenia funkcji poznawczych w chorobach układu oddechowego	
679	
25. Śpiączka w wieku podeszłym - Kornelia Kędziora-Kornatowska	685
Wprowadzenie	685
Możliwe przyczyny śpiączki	687
Epidemiologia	688
Kliniczne rozpoznanie śpiączki u osób w wieku podeszłym	688
Diagnostyka - badania dodatkowe	691
Diagnostyka różnicowa	692
Leczenie	693
Rokowanie	694
26. Zaburzenia snu u osób w starszym wieku - Adam Wichniak, Aleksandra Wierzbicka	697
Wprowadzenie	697
Fizjologia snu	698
Zasady diagnozowania zaburzeń snu	700
Bezsennność	701
Zaburzenia oddychania związane ze snem	706
Hipersomnie pochodzenia ośrodkowego	708
Zaburzenia rytmu okołodobowego snu i czuwania	711
Parasomnie	712
Zaburzenia ruchowe związane ze snem	714
Podsumowanie	716
27. Zespoły bólowe w wieku senioralnym - Magdalena Kocot-Kępska	721
Epidemiologia bólu u osób w wieku podeszłym	723
Etiopatogeneza bólu	725
Zmiany zachodzące w procesach nocycypcji wraz z wiekiem człowieka	727
Kliniczna ocena pacjenta w wieku podeszłym z bólem	728
Zasady leczenia bólu u chorych w wieku podeszłym	731
Metody leczenia bólu u chorych w wieku podeszłym	732
Farmakoterapia	733
Metody niefarmakologiczne	743
28. Drżenie u osób starszych - Klaudia Plinta, Beata Łabuz-Roszak, Aleksandra Klimkowicz-Mrowiec	747
Wprowadzenie	747
Podział drżenia	747
Właściwości drżenia	748
Najczęstsze postacie drżenia	750
Drżenie fizjologiczne	750
Drżenie samoistne	750
Drżenie ortostatyczne	754
Drżenie w chorobie Parkinsona	754
Drżenie w chorobie Wilsona	756
Drżenie dystoniczne	756
Drżenia neuropatyczne	757
Drżenie mózdkowe	757
Drżenie Holmesa (dawniej śródmózgowiowe/czerwienne/wzgórzowe)	
757	
Drżenie podniebienia	758
Drżenie polekowe oraz toksyczne	758
29. Zawroty głowy i zaburzenia równowagi u osób starszych - Zyta Beata Wojszel, Marta Świętek, Michał Świętek, Łukasz Magnuszewski	763
Epidemiologia	763
Etiopatogeneza	764
Definicja i kryteria rozpoznania	767
Badania i metody diagnostyczne	770
Diagnostyka różnicowa	775
Leczenie	777

30. Upadki osób starszych - *Elżbieta Mirek, Magdalena Filip, Karolina Piotrowicz, Jerzy Gąsowski* 785

Epidemiologia	785
Fizjologia równowagi i kontroli posturalnej	786
Starzenie się - równowaga i kontrola posturalna a upadki	789
Przyczyny upadków	791
Czynniki wewnątrzpochodne upadków	791
Czynniki środowiskowe (zewnątrzpochodne) upadków	794
Medyczne uwarunkowania upadków w starości	799
Skutki zdrowotne upadków	803

31. Neurologiczne zespoły paranowotworowe u osób w wieku podeszłym - *Joanna Rybacka-Mossakowska, Sławomir Michalak* 807

Epidemiologia	807
Etiopatogeneza	808
Definicja i kryteria rozpoznania	812
Badania i metody diagnostyczne	820
Diagnostyka różnicowa	824
Leczenie	827
Diagnostyka laboratoryjna neurologicznych zespołów paranowotworowych - <i>Izabela Gumółka</i>	828
Metoda immunofluorescencji pośredniej (IIFT)	830
Metoda CBA	833
Inne laboratoryjne metody diagnostyczne	837
Dokładnie określone przeciwciała onkoneuralne	838
Częściowo scharakteryzowane przeciwciała onkoneuralne	839

32. Neurologiczne zespoły niedoborowe w wieku podeszłym - *Aleksandra Klimkowicz-Mrowiec, Agnieszka Gorzkowska, Kornelia Kędziora-Kornatowska* 845

Wprowadzenie	845
Niedobór witaminy B1 (tiaminy)	847
Niedobór witaminy B3 (niacyny, witaminy PP)	849
Niedobór witaminy B6 (pirydoksyny)	850
Niedobór witaminy B9 (kwasu foliowego)	851
Niedobór witaminy B12 (kobalaminy)	853
Niedobór witaminy D	856
Niedobór witaminy E	858
Odrębności wieku podeszłego	860
Skorowidz	863